

Nodir UKTAMOV,
Namangan davlat universiteti tayanch doktoranti
 E-mail: nodiruktamov2@gmail.com
 Tel.: +998958222932

NamMQI professori Ismoilov M.I., taqrizi asosida

ZAMONAVIY O‘ZBEK JAMIYATIDA IJTIMOYIY KAPITALNI SHAKLLANTIRISH VA RIVOJLANTIRISHNING ZARURATI

Annotatsiya

Bugungi zamonaviy o‘zbek jamiyatida ijtimoiy kapitalni yaratish orqali jamiyatning ijtimoiy rivojlanishi va integratsiyasialashuv jarayonining eng muhim omiliga aylantirish. Ijtimoiy kapital orqali investitsiyalarni yo‘lga qo‘yish ijtimoiy-iqtisodiy sohalarida normal faoliyat yuritishining zaruriy shartini yaratish, ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotning sifati va sur‘atini belgilab berishdir. Ushbu maqolada yuqori ijtimoiy kapitalga ega jamiyatlar sog‘liqni saqlash, ta‘lim, ijtimoiy-iqtisodiy sohalarini muvaffaqiyatli rivojlangan, jinoyatchilik darajasi bu mamlakatlarda past ko‘rsatkichlarga ega bo‘lgan mamlakatlarni tajribalarini o‘rganish. Ijtimoiy kapital jamiyatdagi jarayonlar va funksiyalarni qo‘llab-quvvatlashda, inson kapitalining ishlashi uchun shart-sharoitlar yaratishni nazarda tutadi.

Kalit so‘zlar: Ijtimoiy kapital, inson kapitali, barqaror taraqqiyot, Yangi O‘zbekiston, qadriyatlar, milliy birdamlik, xalqaro tajribalar, indentiklik, milliy g‘urur.

НЕОБХОДИМОСТЬ ФОРМИРОВАНИЯ И РАЗВИТИЯ СОЦИАЛЬНОГО КАПИТАЛА В СОВРЕМЕННОМ УЗБЕКСКОМ ОБЩЕСТВЕ

Аннотация

В современном узбекском обществе создание социального капитала является важнейшим фактором процесса социального развития и интеграции. Осуществление инвестиций через социальный капитал создает необходимые условия для нормальной деятельности в социально-экономических сферах, определяет качество и темпы социально-экономического развития. В данной статье рассмотрен опыт стран с высоким социальным капиталом, успешно развивающих здравоохранение, образование и социально-экономический сектор, а уровень преступности в этих странах имеет низкие показатели. Социальный капитал означает создание условий для человеческого капитала для поддержки процессов и функций в обществе.

Ключевые слова: Социальный капитал, человеческий капитал, устойчивое развитие, Новый Узбекистан, ценности, национальное единство, международный опыт, идентичность, национальная гордость.

THE NEED FOR THE FORMATION AND DEVELOPMENT OF SOCIAL CAPITAL IN MODERN UZBEK SOCIETY

Annotation

In today's modern Uzbek society, creating social capital is the most important factor in the process of social development and integration. Making investments through social capital creates a necessary condition for normal activity in socio-economic spheres, determines the quality and pace of socio-economic development. In this article, the experiences of countries with high social capital have successfully developed healthcare, education, and socio-economic sectors, and the level of crime in these countries has low indicators. Social capital means creating conditions for human capital to support processes and functions in society.

Key words: Social capital, human capital, sustainable development, New Uzbekistan, values, national unity, international experiences, identity, national pride.

Kirish. Mamlakatimizda olib borilayotgan islohotlarning asosiy maqsadi xalq farovonligiga yo‘naltirilganligidir. Yangi O‘zbekistonda amalga oshirilayotgan islohotlarni milliy manfaatlarimiz sharoitiga moslashtirish va birinchi navbatda tajriba loyihalarini amalga oshirish maqsad qilib olingan. Mamlakatimiz hayotiga tadbiriq etilayotgan tajribalarni xususiyatlariga ko‘ra, ijtimoiy kapital normalarini izchilligini ta‘minlash va jamiyatimizning asosiy negizi bo‘lgan qishloq xo‘jaligi loyihalarini investitsiyalash, moliyalashtirish, qurish va boshqarishda ijtimoiy kapitalning ishtirokini rag‘batlantirish uchun oqilona kelishuvlar orqali chuqur o‘ylangan manfaatli siyosat olib borish va investitsiyalarni kuchaytirish mexanizmlari yaratilishini nazarda tutmoqda.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Davlatimiz rahbari Sh.Mirziyoyev ta‘kidlaganlaridek “Dunyoda hech qachon bir hil tong otgan emas, hozirgi kunda bizning halqimiz hayotida ham yangi tong otmoqda. Bu yangi taraqqiyot yuksalish tongidir. El yurtimiz dunyodagi eng rivojlangan davlatlarga xos hayot darajasiga erishish, yangi jamiyat qurishdek ulug‘vor maqsadlar bilan yashamoqda” [1]. Darhaqiqat bugungi kunda har bir inson nimagaki harakat qilgan ekan ularning barchasiga erishmoqda, buning uchun birgina sabab faqat harakat qilsa bo‘ladi. Hozirgi ilm fan shu darajada cho‘qqiga chiqdiki, dunyoning istalgan nuqtasidan turib barcha hohish va istaklarni amalga oshirish mumkin. Bu yo‘ldagi maqsadlarimizni tez va oson qo‘lga kiritishda jamiyatimiz hayotida ijtimoiy kapital mexanizmlarini yaratib olishimiz lozimdir.

“Ijtimoiy yo‘naltirilgan bozor iqtisodiyoti, eng avvalo, inson manfaatlarini ko‘zlaydi, shu ma‘noda gumanistik vektorga ega. Aholining ijtimoiy muhofazasi va uni qo‘llab-quvvatlash, inson huquqlari va erkinliklarining qonuniylik, huquqiy asoslarini shakllantirish va amalga oshirish masalalariga katta ahamiyat berish bu ma‘lum ma‘noda deklarativ holat xolos. Barcha islohotlarning asl maqsadi insonga munosib turmush va faoliyat sharoitlarini vujudga keltirishdir degan mexanizmi yaratish mehnatga haq to‘lashni yanada oshirish, xizmat ko‘rsatish sektorini, infratuzilma ob‘ektlarini rivojlantirishga alohida e‘tibor berishni talab etadi” [2].

Jamiyatning ijtimoiy kapitalini yaratishda ko‘plab shart sharoitlarni inobatga olish lozim bunda, davlatdagi diniy xilma-xillik, bozor munosabatlarining maqbulligi, etnik bir xillik, migratsiya darajasi jamiyatda ijtimoiy kapitalni yaratishni muhim ko‘rinishlaridir. Xalqning mentaliteti an‘analari, axloqiy qadriyatlar tizimi sifatida ma‘lum bir hududda sodir bo‘lgan tarixiy voqealar ta‘sirida ham shakllanadi. Tarixiy voqealar ta‘sirida milliy xarakterni shakllantirishi, bu esa o‘z navbatida tarqatish tezligi va bozor institutlarining xalq xo‘jaligida ildiz otish darajasini belgilaydi. Albatta bu yo‘lda o‘zbek xalqi bir tan-u bir jon bo‘lib birlashib oldimzdagi maqsadlarni amalga oshirish lozimdir, bu yo‘lda milliy manfaatlarga tayangan holda ish ko‘rish lozim. “Ma‘lumki milly manfaatlar, milliy extiyoj hosilasi sifatida yuzaga chiqadi. Milliy extiyoj har bir millat va elatlar biologik, ijtimoiy-madaniy

hayotining davomiyligini ta'minlash, o'zligini saqlab qolish bilan bir qatorda uni rivojlantirishga bo'lgan talab va istaklarga qorishish zaruratidir"[3].

Ijtimoiy kapital ishbiarmonlar ishchilar o'rtasidagi aloqalarni rivojlantiradi, shuningdek ma'lumot olish jamoaviy qaror va samarali jamoaviy xatti-harakatlarga imkoniyat yaratgan holda iqtisodiy rivojlanishga turtki beradi. O'zaro ishonchning yuqori darajasi hamkorlik, o'zaro tushunish bularning barchasi jamoaviy ijtimoiy kapitalni tashkil etadi. Ijtimoiy kapitalni rivojlantirish uchun zarur shart-sharoitlar maxsus shakllantirilishi mumkin. Bir tashkilot doirasida olib qaraladigan bo'lsa, ijtimoiy kapitalga putur yetkazuvchi bir qator omillar mavjudligini e'tirof etish lozim bo'ladi. Jumladan tashkilotlarda maxsus ixtisoslikka mo'ljallangan lavozimlarning bo'lmashligi, ya'ni qabul qilingan har qanday xodim mutaxassisligidan qat'iy nazar bo'sh lavozimga tayinlanishi amalioyotini ko'rsatadi.

Mamlakatimizda ijtimoiy kapitalni yaratish borasida say-harakatlar olib borilayotganini ko'rishimiz mumkin, lekin hukumatimiz tomonidan ham katta e'tibor qaratilayotganiga qaramasdan bu islohotlarimiz bugungi kun uchun yetarli emasligini muhtaram yurtboshimizning o'zlari bir necha marotaba ta'kidlab o'tmoqdalar, "2017 yil davomida bir qancha yirik jamoat tashkilotlarini qo'llab – quvvatlash to'g'risida, "Nuroniylar" jamg'armasi, Yoshlar ittifoqi, O'zbekiston fermer, dehqon xo'jaliklari va tomorqa yer egalari kengashi, Savdo-sanoat palatasi, o'zini o'zi boshqarish organlari faoliyatini muvofiqlashtirish bo'yicha Respublika kengashi kabi nodavlat notijorat tashkilotlari faoliyatini takomillashtirish, ularni qo'llab-quvvatlashga qaratilgan alohida farmon va qarorlar qabul qilindi. Ammo ana shunday muhim say-harakatlarga qaramasdan, alohida muammolarni tizimli o'rganish, ularni aniq hal etish, ayniqsa ijtimoiy sharoiti og'ir ayollarni qo'llab quvvatlash, yoshlar va xotin qizlar o'rtasida huquqbuzarlik va jinoyatchilikning oldini olish, ularni ish bilan ta'minlash masalalarida bu tashkilotlarning ishtiroki yetarli darajada sezilmayapti. Ular faqat nomiga yeg'ilishlar o'tkazish bilan mashg'ul bo'lib qolmoqda"[4]. Yuqoridagi tashkilot va muassasalar keng qamrovli kuchli mexanizmlar asosida harakat qilsa o'ylaymanki jamiyat taraqqiyoti bugungi kundan ancha yahshiroq imkoniyatlarga ega bo'lardi. Bizning asosiy maqsadimiz ham ijtimoiy kapitalni yaratish borasida mamlakatimizdagi o'ng mingga yaqin nodavlat va notijorat tashkilotlarni bir maqsad ostida harakat qilishlarini ko'rsatib berishdir.

Tennisning fikriga ko'ra, "Jamiyat munosabatlari hissiyotlarga asoslangan bog'lanish, aqliy moyillik, ongsiz ergashish, an'ana va umumiy tilning birlashtiruvchi ta'siri, shuningdek, "munosabatlar ma'naviy yaqinlik yoki qarindoshlik ongiga asoslangan do'stlik munosabatlari ular diniy mansublik "jamoalari" sifatida alohida ijtimoiy ma'noga ega bo'ladi" [5]. Ijtimoiy kapitalni shakllantirish manbasini chuqur tahlil qilish uchun ijtimoiy-falsafiy jihatlariga murojaat qilish zarur. Inson tabiatan tug'ilgan paytdan boshlab individualdir (homo sapiens turining vakili) sanalib o'ziga xos umumiy va sof individual xususiyatlarni nayoyon qiladi. Ijtimoiy kapitalni shakllantirishda avvalo shaxs va uning atrofidagi munosabatlarga urg'u qaratish muhimdir, zero, shaxsga aylanish uchun inson biologik, psixologik va ijtimoiy kamolot darajasiga yetishi, ijtimoiy xotiraning asl, asosiy mexanizmi pirovardida madaniyatning barcha elementlarini takror ishlab chiqarishni ta'minlovchi poydevor muhitini yaratishga qodir bo'lishi lozim. Bundan tashqari O.I.Ivanovning fikricha "Inson salohiyatining sifati, birinchi navbatda, daraja bilan belgilanadi mehnatning rivojlanish darajasi, innovatsion, tadbirkorlik, raqobatbardosh, ilmiy, texnik, boshqaruv komponentlari va ular o'rtasidagi munosabatlarning mustahkamligidir"[6].

Shunday ekan jamiyatdagi fuqarolarning totuvligi va barqaror taraqqiyoti turli shaxslar hamda ijtimoiy toifalar o'rtasidagi hamkorlik va hamjihatlikka bo'g'liqdir. Shaxsning manfaatlari millat va jamiyat manfaatlariga uyg'unlashtiradigan holdagi yuksak taraqqiyotga erishish mumkin. Aholining turli qatlamlari orasidagi munosabatlar va o'zaro hamkorlikni yaxshilash jamiyatdagi barqarorlikni mustahkamlashga zamin yaratadi.

Tahlil va natijalar. Jamiyatda ijtimoiy kapitalni yaratish zaruratida eng avvalo ijtimoiy kapital mohiyatini to'liq anglab olish uchun jamiyat borligi hususida tasavvur hosil olish muhimdir. Ma'lumki jamiyat sohalar va sotsial strukturalardan iborat yahlitlikni tashkil etadi. Ijtimoiy faoliyat iqtisodiy, ijtimoiy-siyosiy va ma'naviy sohalarida amalga oshiriladi. Ijtimoiy hayotning barcha sohalarida ma'naviy munosabatlar muhim o'rin tutadi. Bu ongning barcha jihatlari, ma'naviy faoliyat va mavjud g'oyalar, qarashlar bilan bog'liq insoniylik munosabatlaridir. Ijtimoiy kapital mavjudligi kishilararo munosabatlarning o'zgarishiga bog'liq bo'lib, faoliyatni osonlashtiradi. Moddiy jismlarda ifodalangan jismoniy kapitalni ko'rish va his qilishning imkoni bo'lsa, inson kapitalni his qilish ancha mushkul. Kishilar o'rtasidagi munosabatlar o'z ifodasini topgan ijtimoiy kapitalni his qilish esa yanada mushkulroqdir.

Ijtimoiy kapitalni rivojlanishi bilan jamiyatda o'zaro hayriyohlik ham kuchayadi. Masalan jamiyatda hayriya faoliyati kengayib boradi. Kishilar jamiyatda shakllangan umumijamoaaviy qadriyatlar yani ijtimoiy kapitalning ta'siri bilan boshqalarning muammolarini tobora ko'proq his eta boshlaydilar va shu tufayligina hayriya ishlariga ko'proq qo'l uradilar bu bilan esa jamiyat oldidagi (o'z tasavvuridagi) qarzini uzadilar. Insonlar turli omillar negizida jamiyatda shakllangan ijtimoiy me'yorlarga bo'ysinganliklari tufayli bunday faoliyatni amalga oshirishadi.

Ijtimoiy kapitalni rivojlanishi natijasida kishilar o'zaro ishongan holda moddiy va nomoddiy resurslarni o'zaro ulashadilar aynan anashunday me'yorlarning samarasi tufayli tunda ishchilar shahar ko'chalarida behavotir yurishlari mumkin. G'arb olimlarining bunday mulohazalari bilan jiddiy munozaraga kirishgan holda ijtimoiy kapitalning Sharqda, ayniqsa musulmon olamida nihoyatda yuksak bo'lgan manbalariga e'tiborni qaratish lozim.

Darhaqiqat ijtimoiy kapitalni ba'zi sohalar vositasida o'rganish G'arb dunyosiga tegishlidir. Zero, G'arbda ijtimoiy kapitalning poydevori bo'lgan ishonch erkin bozor munosabatlari shakllanishi bilan yo'qotilgan va iqtisodiy jihatdan yuksak taraqqiy topgan mamlakatlarda huquqiy davlatchilik o'rnatilishi bilan ba'zi sohalaridagina qaytadan namoyon bo'lmoqda. Bunga G'arb tadqiqotchilaridan misollar keltirildi. Rivojlangan mamlakatlarda namoyon bo'layotgan ijtimoiy kapital zamonaviy o'zbek jamiyatida ham mavjud uning ko'rinishi va mohiyati alohida e'tibor talab etadi.

G'arb jamiyatidan farqli o'laroq o'zbek jamiyatidagi ijtimoiy kapital chuqur ma'naviy, madaniy, diniy va milliy ildizlarga ega. Buni o'zbek jamiyatidagi ijtimoiy jipslikni ta'minlab turgan ma'naviy axloqiy prinsiplarda ham kuzatish mumkin. Agar yuqorida keltirilgan misollarni eslaydigan bo'lsak, G'arb olimlari jamiyat miqyosida allaqachon yo'qotilgan yoki mavjud bo'lmagan ijtimoiy kapitalni ilg'ash mushkul, ammo kompaniyalarda yoki bir tizim doirasida bu hodisa keng niqyosda kuzatiladi.

Ijtimoiy kapitalni sifati va takomillashtirishini bizning jamiyatda qanday kechishiga e'tibor qaratamiz. Masalan azaldan o'zbek mahallasida honadonlarga qulf osilmasligi ijtimoiy ishonchning mavjudligidan dalolatdir. Mahalladagi bemor insonlardan bohobar bo'lish, nochorlarga hayr-sahovat ko'rsatish ham ijtimoiy kapitalga misol bo'la oladi. Abdulla Qaxxorning "o'g'ri" hikoyasi yoki "Suyunchi" kinofilmidagi darvozaga osilgan qulf bilan bog'liq sahnani eslagandayoq o'zbek jamiyatida ishonch mustahkam ekanligiga guvoh bo'lish mumkin.

Muhokama. O'zbek mahallasidagi yetakchilar biridan mahalla to'g'risida olingan ma'lumot haqiqatga yaqin ekanligi ham ijtimoiy kapitalning o'ziga hos aksidir. "Mahalladagi har bir bolaga yeti mahalla ota-ona" naqili orqali mahalladagilarning barchasi

tarbiya berishi o'zaro aloqadorligining timsolidir. Garchi erkin bozor munosabatlari shiddat bilan kirib kelayotgan bugungi kunda yuqorida ta'kidlangan ijobiy fazilatlar hayotimizdan bir qadar uzoqlayotgan bo'lsada boshqa jamiyatlar bilan solishtirganda ijtimoiy kapitalning zamonaviy o'zbek jamiyatida mavjud ekanligini qayd etish mumkin.

Ijtimoiy kapital rivojlantirish nuqtai nazar ma'lum darajada funksionalizm, evolyutsionizm, strukturalizm, interaksionizm va boshqa ijtimoiy nazariy maktablarning kamchiliklaridan qochadi. Funktsionalizm sub'ektlarning tuzilmalar tomonidan cheklanishiga haddan tashqari urg'u beradi va o'zaro ta'sir qiluvchilarning agentligini e'tiborsiz qoldiradi.

Bugungi kunda ijtimoiy kapitalni shakllantirishda avvalo jamiyatda insonlar o'rtasida muloqat madaniyatini yaratish ijtimoiy kapital normalarini shakllantirishda muhim omil bo'lib hizmat qiladi, zero jamiyatda insonlar bir-birlari bilan muloqot madaniyatini yaxshilash, insonlarning kundalik hayotlarida axborotlarni to'g'ri qabul qilish va ulardagi axborot almashunivini sog'lom g'oyalar orqali jamiyatdagi barqororlikni bir hildaligini ta'minlab beradi.

Shaxsning psixologik qulayligini ta'minlash, muloqot va o'zini o'zi tasdiqlashga bo'lgan ehtiyojni qondirish. Shunday qilib, shaxsning ijtimoiy salohiyatini shakllantirishga yordam beradigan va uning ijobiy qobiliyatlarini yuzaga chiqaradigan tuzilma bu butun ijtimoiy soha, ijtimoiy makonni tashkil etuvchi yashirin aloqalar majmuidir. Ishonchga asoslangan turli xil ijtimoiy o'zaro ta'sirlarni birlashtirish jarayonida shaxsning ijtimoiy resurslari yig'indisi jamiyatning ijtimoiy salohiyatini shakllantiradi, bu muhim ta'sir omillaridan bo'lib ijtimoiy kapital tez fursatlarda o'zini namoyon qila boshlaydi. Yuqoridagi ma'lumotlarda kelib chiqib shuni aytish mumkinki, odamlarning ijtimoiy va kommunikativ o'zaro ta'siri ijtimoiy kapitalning asosi hisoblanadi.

Xulosa. Tadqiqot manbalarini shakllantirishda ijtimoiy kapitalning xususiyatlari bilan solishtirganda ularni qayudagilarni ajratib ko'rsatish muhimdir, jismoniy, intellektual va inson kapitalini nazarda tutiladi. Bunda jismoniy kapital moddiy xususiyatga ega bo'lib, moddiy qadriyatlarda mujassam bo'ladi, inson va intellektual kapital moddiy va nomoddiy tabiati o'zida mujassam etadi va shaxslar o'rtasidagi moddiy qadriyatlarda mujassamlanadi, ijtimoiy kapital odamlar o'rtasidagi munosabatlar tuzilmasida o'z ifodasini topgan nomoddiy xususiyatga ega hisoblanadi. Jismoniy kapitalni shakllantirish xususiyatlari materiallarning o'zgarishida, intellektual va inson kapitalining shakllanishi shaxslarning o'zgarishida va ijtimoiy kapitalning shakllanishi shaxslar o'rtasidagi munosabatlarning o'zgarishida yotadi.

ADABIYOTLAR

1. Mirziyoyev Sh. Yangi O'zbekiston strategiyasi. -T.: O'zbekiston, 2022. – B. 6.
2. Назаров. Н. Марказий Осиёда миллатлараро муносабатлар. (ижтимоий фалсафий таҳлил). Монография.-Тошкент. “Global Books”, 2018.-b.53.
3. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожатномаси. 22.12.2017. Ўзбекистон Республикаси Президентининг расмий веб сайти: URI.: <http://prezident.uz/uz/lists/view/1371>
4. Теннис Ф. Общность и общество. Основные понятия чистой социологии. - СПб.: «Владимир Даль», 2002, с. 27.
5. Иванов О.И. Человеческий потенциал: вопросы теории и методологии исследования // Социологические исследования. – 2014. – №6. – С. 94.